

S čisto tehničke strane može se zamjeriti što je često citate prenosio iz literature gdje to nije bilo potrebno. Zaista je suvišno citirati kako su po V. Maštroviću u Dalmaciju dolazili činovnici »iz Mletaka i iz dijelova Lombardije« (13), da su po K. Milutinoviću neki profesori 1861. bili izbačeni »iz gimnazije« (46), da su prema konstataciji jednoga saborskog zastupnika neki šibenski zagovornici talijanskog jezika tek doselili »iz Zagore« (77) itd.

Na kraju moram konstatirati da unatoč ovdje iznesenim primjedbama smatram knjigu I. Perića korisnim prilogom poznavanju problematike kojom se bavi — borbe za ponarođenje školstva u Dalmaciji od početka preporoda do kraja austrijske vlasti u pokrajini.

Nikša Stančić

HAJRUDIN ČURIC, ARHIVSKA ZBIRKA VLADIMIRA DESNICE, Građa AN BiH XVII, Sarajevo 1971, str. 186.

Ova knjiga, s podnaslovom »Prilozi radu obrovačkog odbora i ustanku u Bosni 1875—1878«, opskrbljena je uvodom (5—25), faksimilima nekih dokumenata (165—174), te registrima autora, ličnih i geografskih imena (175—186). Građa (29—162) sastoji se od 304 dokumenta skupljena u 293 broja, najvećim dijelom pisama, od kojih je preko polovine upućeno članu odbora u Obrovcu, uglednom posjedniku i trgovcu Vladimiru Desnici. Građa sadrži podatke pretežno o onome što je bio glavni zadatak odbora — o pomoći ustanku, napose opskrbi ustanika u jugozapadnoj Bosni (Crnim Potocima) oružjem, hranom i odjećom. Njome se također dobiva uvid u odnose unutar vodstva ustanka i odnose ustanika sa Srbijom, a s tim u vezi u njihove odnose s odborima u Kninu i Obrovcu i u odnose između tih odbora. Prisutna je također problematika političke akcije Srba u Dalmaciji i srpsko-hrvatskih odnosa. Na žalost, objelodanjujući tu građu priređivač se držao principa da iz nje izdvoji za tiskanje »u prvom redu ono što može da posluži u naučne svrhe kao izvor i prilog našoj istoriji XIX vijeka, a zatim, mjestimično, fragmentarno, i ono što će doprinijeti boljem upoznavanju života i rada nekih ličnosti vezanih za ustanak u Bosni: kratak sadržaj pisama, odnosno dokumenata, sa potrebnim ekscerptima i komentarima« (25).

Držeći se tih principa, priređivač je svaki dokument opskrbio registrom. Međutim, nepotrebna zbrka može nastati zbog toga što regist nije tiskan zasebnim tipom slova niti je jasno odvojen od dokumenta koji slijedi. Priređivač često donosi samo sažetak dokumenta, i to najčešće tada kada takav postupak nije opravdan niti štednjom prostora, tj. kod kratkih pisama i telegrama, kada se sažetak svojim opsegom malo razlikuje od originalnog teksta.

Prihativši princip da izda samo ono što prema njegovu shvaćanju može poslužiti »u naučne svrhe«, priređivač se izvrgao opasnosti da ne pogodi koji sve podaci mogu za druge istraživače imati »naučnu svrhu« i da zbog toga njegovo izdanje mnogima posluži tek kao nepotpuna informacija o sadržaju građe. Iz njegovih riječi dalo bi se zaključiti da je izostavio samo »materijal privatnog karaktera, koji nije za publikovanje« (25). Doduše, pozdrav u pismu Vladimiru Desnici, upućen njegovoj ženi Olgi i djeci, nije doista važan za našu povijest XIX st., ali intonacija tog pozdrava može vrlo mnogo reći o bliskoj povezanosti određenog kruga ljudi koji u nekoj akciji sudjeluju. Pogotovu nije nevažan ako je, kao što nalazimo u jednom pismu S. Nonvellerera, popraćen željom: »Do godine gostila u svojoj kući Srbskog Cara u pohodu svog naroda« (v. original dokumenta br. 178). A sam izgled tiskane građe pokazuje da nije ispušten samo materijal privatnog karaktera. Naime, od dokumenata

koji nisu doneseni samo kao sažetak nema ni jednog koji ne bi počeo i završio s tri točke. Mnogi od njih su i isprekidani takvim točkama (a da nije jasno, radi li se o ispuštanju teksta ili je točke stavio autor dokumenta) ili su dijelom doneseni u originalu a dijelom u sažetku. Uvid u originale pokazuje da su u prvom slučaju često ispušteni samo naslov pisma i pozdrav na kraju, ali ne uvijek. Priređivač je na svim tim mjestima ispuštao i podatke koji nisu privatnog karaktera i za koje se ne može uvijek reći da su nevažni. Takav je — da navedem samo nekoliko primjera — podatak da je odbor u Kninu jednom prilikom ustanicima dostavio 30.000 »fišeka« (dok. 23), a drugom »preko 230 f[iori]na gotova novca, 95 pari postola, 100 gunjeva, košulja« i sl. (dok. 32); da je u prosincu 1875. u logoru u Crnim Potocima bilo 150 ljudi i da je 80 ljudi otišlo »neđe izrađivati nešto — i to čak tamo blizu Lijevna« (isto); da se na poziv Goluba Babića radi napada na neka sela u blizini Vakufa usprkos mećavi okupilo 300—400 ljudi (dok. 38); da su ustanici zbog slabe opskrbljenosti »višom časti (tj. više; N. S.) naš siromašni Narod pljačkali nego same Turke« (dok. 147); o pošiljci 200 pušaka i 60.000 patrona (dok. 287) itd. Na mnogim mjestima ispušteni su podaci o opskrbi ustanika oružjem, hranom i odjećom, o troškovima i putovima prijevoza opskrbe za ustanike i izbjeglice, te obračuni troškova. Svaki od tih podataka nije važan sam po sebi, ali takvi manji podaci mogu kumulirani pridonijeti zaključku, na pr., o tome koliko je opskrba iz Dalmacije pomogla održanju ustanka u Bosni, koliki je bio angažman odbora i pojedinaca, kolike njihove materijalne žrtve, kakvi njihovi trgovački potezi u vezi s ustankom, pa i općenito o tome kakve su bile veze srpskih trgovaca iz Dalmacije.

Posebno bi se moglo govoriti o postupku priređivača s nekim pismima Nikodima Milaša (1, 14), Ljubomira Vuinovića (2, 4, 172) i Laze Tomanovića (3), koja su važna za razumijevanje srpske politike u Dalmaciji i općenito srpsko-hrvatskih odnosa (govore o namjeri da se sazove skupština srpskih prvaka u Dalmaciji i da se pokrene srpski list, o situaciji u vezi s izborima, donose ocjenu hrvatske politike i dr.). Priređivač je donio samo njihove sažetke. Iz drugih pisama — ali opet nedosljedno, ne iz svih — ispuštao je slične podatke. Iz jednog Tomanovićeve pisma ispuštao je stav da su Hrvati »šaka naroda, što kao anakronizam spada u prošlost, ma da je prati oružje jedne velike sile« (dok. 278). Za te podatke ne može se reći da nisu važni za »našu istoriju XIX vijeka« i za »bolje upoznavanje života i rada nekih ličnosti vezanih za ustanak u Bosni«. Priređivač bi, doduše, mogao svoj postupak opravdati činjenicom da ti podaci nisu u neposrednoj vezi s bosanskim ustankom, što bi bilo točno. Posrednu vezu ne bi ipak mogao zanijekati, pogotovu ne to da oni govore o situaciji u srpsko-hrvatskim odnosima koja je nastala u vezi s ustankom. Osim toga, priređivač je naslovom svoje knjige (»Arhivska zbirka Vladimira Desnice«) dao znati da objelodanjuje jednu arhivsku zbirku kao cjelinu, a tek je u podnaslovu (»Prilozi radu obrovačkog odbora i ustanku u Bosni 1875—1878«) odredio njenu tematiku. Da je učinio obratno, da je želio objelodaniti dokumente koji se odnose na obrovački odbor i bosanski ustanak iz zbirke V. Desnice, onda bi mogao birati koje će dokumente ili njihove dijelove objelodaniti, a na ostalo se ne obazirati niti u registima. Ovako, morao je sa svim dokumentima postupati na jednak način.

Priređivač je imao dvije solucije pred sobom. Mogao je izraditi sažetke dokumenata iz zbirke V. Desnice i objelodaniti ih u nekom časopisu, ili — kad je već Akademija bila spremna da građu tiska kao zasebnu knjigu — donijeti dokumente u cijelosti. Umjesto toga odlučio se za neku srednju varijantu koja bi bila i prihvatljiva da je pri tom dosljedno postupao. Pošto je ispuštao podatke različite vrste, istraživači koji žele biti sigurni da im nije nešto važno izmaklo — bez obzira na to, da li istražuju povijest bosanskog ustanka, obrovačkog odbora ili političkih odnosa u Dalmaciji — morat će, usprkos postojanju ovog izdanja, posegnuti za izvornikom.

Ovdje tiskana građa nalazi se u Povijesnom muzeju Hrvatske u Zagrebu, odjel Muzej Srba u Hrvatskoj. Priređivanje građe za tisak započelo je još dok je Muzej Srba u Hrvatskoj bio samostalna ustanova. Suradnja Muzeja i H. Čurića u tom radu je kasnije prekinuta, te je potonji mogao sam nastupiti kao priređivač. Uza sve to mogao je — u bilješci kojom zahvaljuje na pomoći tadašnjem kustosu Mariji Šercer i direktoru Muzeja Fedoru Moačaninu — precizirati da se ta pomoć sastojala u transkripciji svih dokumenata zbirke (tekstovi su uglavnom na srpskom ili hrvatskom jeziku i pisani ćirilicom, a nekoliko ih je na ruskom, talijanskom i njemačkom), izradi svih regesta (koje je priređivač minimalno mijenjao) i dijela bilježaka, te izradi registra autorâ i registra ličnih i geografskih imena. Time bi precizirao i vlastiti udio u priređivanju građe za tisak. Kopija rukopisa stoji u Povijesnom muzeju Hrvatske na raspolaganju istraživačima.

Nikša Stančić

ZBORNİK O LJUDEVITU GAJU

U povodu 100-godišnjice Gajeve smrti, Institut za hrvatsku povijest objavio je 1973. u sv. 3 svojih »Radova« priloge koji su bili saopćeni na znanstvenom skupu o Lj. Gaju održanom 9. i 10. XI 1972. u Zagrebu ili su mu bili namijenjeni. Tako je nastao zbornik radova (str. 300) u kojima se odražava današnje stanje u proučavanju Gajeve ličnosti i djelatnosti.

Između šesnaest priloga uvrštenih u spomenuti zbornik ne odnose se svi na Gajevu ličnost neposredno nego neki obrađuju pojave i probleme vezane uz hrvatski preporodni pokret kojem je Gaj utisnuo svoj neizbrisiv pečat. Poneki, doduše, govore o Gaju, ali ne produbljuju naše dosadašnje znanje o njemu.

Na prvom je mjestu rasprava Jaroslava Šidaka, Ljudevit Gaj kao historio-grafski problem (7—34), u kojoj je obuhvaćena sva problematika u vezi s Gajevom ličnošću i djelatnošću u dotadašnjoj literaturi.

Iako je Dalibor Brozović posljednjih godina češće raspravljao o značenju ilirskog pokreta za postanak hrvatskoga jezičnog standarda, ipak je u svom prilogu »O ulozi Ljudevita Gaja u završnoj etapi hrvatske jezične unifikacije« (35—63) zacijelo dao, u načelu, konačan oblik svojoj koncepciji o tom jezičnom procesu u kojem je Gaj doista odigrao odlučnu ulogu, ma kako ona bila uvjetovana cijelim dotadašnjim genetskolingvističkim razvojem u Hrvata.

Ovu raspravu, po svom izrazito historijskom pristupu problemu neobično važnu i poučnu za povjesničara uopće, dopunjuje donekle prilog Zlatka Vinčea, Odnos Ante Kuzmanića prema Ljudevitu Gaju (s osobitim obzirom na grafijsko-jezičnu problematiku) (65—91). Težište mu je, dakako, na Kuzmaniću i njegovu otporu prema Gajevoj pravopisno-jezičnoj reformi, ali je riječ o razvojnoj komponenti koja se u cjelini ipak uklapa u hrvatski preporodni pokret. Kuzmanićevo značenje za taj pokret nipošto se ne iscrpljuje njegovim dalmatinskim »separatizmom« — ako se spomenuti otpor može tom riječju uopće označiti.

Stanovitom dopunom Brozovićevoj raspravi može se smatrati i članak Miodraga Popovića, Ljudevit Gaj i Vuk St. Karadžić (93—110). Pitanje međusobnog odnosa ove dvojice i njihovih idejnih koncepcija, u osnovi različitih i čak suprotnih, nije iste vrste kao pitanje Kuzmanićeva odnosa prema ilirizmu, iako se neke sličnosti među njima ne mogu previdjeti. Za razliku od Kuzmanićeva hrvatstva, Karadžićevo je dosljedno poistovjećivanje štokavštine s pripadnošću srpskom narodu potka-

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor

*IVAN KAMPUŠ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK*

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
SAVEZ POVIJESNIH DRUŠTAVA HRVATSKE